

20. YÜZYILDA TOPLUMSAL DİNAMİKLERİN İŞLETMELERİN YÖNETİM UYGULAMALARI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: SİNEMA SANATINDA YÖNETİM VE SİSTEM ELEŞTİRİLERİ ÜZERİNE TARİHSEL BİR İNCELEME

Binali DOĞAN¹, Ata ÖZDEMİRCİ²

¹Marmara Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, Doçent Dr.

²Marmara Üniversitesi, İngilizce İşletme Bölümü, Araştırma Görevlisi

*THE AFFECTS OF SOCIAL DYNAMICS ON
MANAGEMENT PRACTICES OF ENTERPRISES IN THE
20TH CENTURY: A HISTORICAL RESEARCH ON THE
MANAGEMENT AND SYSTEM CRITICISMS IN THE
CINEMA ART*

Abstract: This article investigates the social basis of the changes in administrative practices of enterprises throughout the 20th century. In the research, cinema art, which is a popular culture product, is used for the historical analysis of social dynamics. 19 films are chosen among 250 popular films; according to their critical structure and the ability of demonstrating their historical period; and contextual analysis is applied for the films. The precedence of the research is finding the historical indicators, social dynamics and the discourse about the enterprises in the films. The findings of the research were used to examine the background of the changes in the business management field and to make historical analyses instead of building some cause and effect relationships.

Keywords: Business and Society, Management in 20th Century, Popular Culture, Cinema, Management Criticisms, System Criticisms.

*20. YÜZYILDA TOPLUMSAL DİNAMİKLERİN
İŞLETMELERİN YÖNETİM UYGULAMALARI
ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: SİNEMA SANATINDA YÖNETİM
VE SİSTEM ELEŞTİRİLERİ ÜZERİNE TARİHSEL BİR
İNCELEME*

Özet: Bu makale, 20. yüzyıl boyunca işletmelerin yönetim uygulamalarında yaşanan değişimlerin toplumsal temellerini araştırmaktadır. Araştırmada, toplumsal dinamiklerin tarihsel analizini yapabilmek için popüler kültür ürünü olan sinema sanatına başvurulmuş, popülerlik kriterini karşılayan 250 film arasından toplam 19 film eleştirel yapıları ve dönemlerini yansıtmaya dereceleri göz önüne alınarak seçilmiş ve içerik analizine tabi tutulmuştur. Filmlerin içeriğinde yer alan tarihsel göstergelere, toplumsal dinamiklere ve işletmelerle ilgili söylemlere öncelik verilmiştir. Elde edilen bulgular, neden sonuç ilişkisi kurmaktan çok işletme yönetimi alanında yaşanan değişimlerin arka planının açığa çıkarılmasına ve dönem analizlerinin daha sağlıklı yapılmasına yardımcı olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İşletme ve Toplum, 20. Yüzyılda Yönetim, Popüler Kültür, Sinema, Yönetim Eleştirileri, Sistem Eleştirileri.

I. GİRİŞ

İşletme yönetimi literatürüne tarihte yaşanan değişimleri ekonomik temellere dayandırma alışkanlığının hakim olması pek de yeni bir gelişme değildir. Bu alışkanlık, ekonomik bakışın bir çok değişimi açıklıyor gözükmesi ve gerçekten de –bizim de kabul edeceğimiz gibi- mantıklı temellere dayanmasıyla neredeyse son 50 yıl boyunca akademik çalışmalarda da büyük oranda kabul görmüştür. Ne var ki yine ekonomik değişimlerle tetiklenen **toplumsal dinamikler**, tarihi açıklamakta bazen tetikleyicisinden daha önemli hale gelir. Çünkü hareket bir kere başladıktan sonra hareketin kaynağının hemen hiçbir önemi kalmaz. İşte bu nedenle işletme yönetimi literatüründe toplumsal dinamiklerin etkisinin göz ardı edilmesinin, tarihi bütünsel olarak algılamamızın önündeki en önemli engellerden biri olduğunu düşünmekteyiz. Bu düşüncede yalnız olmadığımız, dünyanın dört bir yanında yönetim organizasyon alanında yapılan çalışmalarda işletmeleri yalnızca mal/hizmet

üreten, sürekli verimlilik sıkıntılarını çözmeye çalışan mekanizmalar olarak ele alan bakışı genişletme çabalarında ve sosyoloji, antropoloji, psikoloji gibi alanlardan yapılan atıflardaki dramatik artışta kendini göstermektedir.

Ne var ki bu bakış açısını geliştirebilmek ve sağlam temellere dayandırabilmek için bize gereken “tarihsel gerçeklik”, uzayda somut olarak varlığını sürdüremez. Geçmiş, yalnızca kayıtlarda ve akıllardadır. Ayrıntılarda boğulup bütünü gözden kaybeden kayıtlar çoğu zaman bizlere aradığımız bilgileri ya veremez, ya da taraflı olarak verir. Çünkü tarih, çoğu zaman kazananlar tarafından yazılır ve bu yüzden çoğu zaman eksiktir. Geçmişe ulaşabilmek için ikinci şansımız olan akıllardaki hatıralarsa muğlak, ulaşması zor ve bilimsel güvenilirlikten uzaktır.

İşte bu nedenle geçmişin toplumsal dinamiklerini öğrenmek için elde kalan imkanlar arasında en kıymetlisi

dönemin gazeteleri, magazin dergileri ve filmleridir: Yani dönemin popüler kültürüdür. Özellikle iyi niyetli bir bakış açısıyla gazetelerin ve sinema filmlerinin toplumun ortak belleğini ve vicdanını yansıttığı varsayımı, bu araştırmanın sinema filmleri üzerinde yapılması kararında etkili olmuştur. Kolayca tahmin edilebileceği gibi endüstriyel sinema bu belleği bize sunma konusunda pek faydalı olmayacaktır. Ancak eleştirel sinema, politik sinema ve belgeseller bize yaptıkları dönemle ilgili göz ardı edilemeyecek derecede önemli veriler sunacaktır. Ayrıca günümüze dek sinema tarihi, yönetim tarihine paralel olarak incelenmemiş, toplumsal dinamiklerin işletme yönetimlerini etkilemesi hiç bu açıdan ele alınmamıştır. Ortaya çıkan sonuçların, eleştirel sanatın geçmişi anlamada; toplumsal dinamiklerin de tarihi yönlendirmede ne kadar önemli olduğunu ortaya koyacağı umulmaktadır.

II. BİR TARİH OKUMA YÖNTEMİ OLARAK POPÜLER KÜLTÜR

Sinema sanatı, 20. yüzyıl popüler kültür ürünlerinin başında gelmektedir. “Popüler kültür”ün tanımlanmasında, onu oluşturan iki terimin, yani “popüler” ve “kültür” kavramlarının ayrı ayrı ne anlama geldikleri önem taşımaktadır; ama “popüler”in tanımı, “popüler kültür”ü açıklamakta “kültür”den daha belirleyici bir rol üstlenmektedir. *Popüler* kelimesinin günümüzde kullanıldığı biçimiyle iki temel anlamı vardır: Hakim olan birinci tanımda popüler, “*yaygın olarak beğenilen, tüketilen*” anlamında kullanılmaktadır. İkinci tanımda ise popüler kelimesi popüler kültür-yüksek kültür tartışmalarından yola çıkılarak “*halka ait olan*” anlamıyla ele alınmaktadır [1].

Popüler kültür diyince hemen akla gelen ve günümüzde hala yaygın olarak kullanılan üst kültür/kitle kültürü ayrımı, aslında modernizmle birlikte ortaya çıkmıştır. Serbest piyasa ekonomisinin gelişimiyle birlikte “pazar” ve “tüketim” kavramlarının benimsenmesi, çoğunlukla sanat yapıtlarıyla özdeşleştirilen kültür tanımının iki ayrı düzlemde ele alınmasına neden olmuştur: Mevcut dünya ve gündelik yaşamı aşarak ideler dünyasına hitap eden sanatçıların yapıtlarıyla oluşan “üst kültür” ve kitlelerin güdülp yönetilebilme ve yönlendirilebilmesi amacıyla üretilip yaygınlaştırılan “kitle kültürü” [2].

Ne var ki bu tanımıyla “kitle kültürü” kavramı, çağı açıklamakta oldukça yetersiz kalır. Popüler kültür, kitle kültüründen farklılık içerir, çünkü farklı kullanımlar ve yorumlar açısından toplumdaki farklı grupların kullanımına açıktır. Popüler kültür yaklaşımlarında homojen ve standartlaşmış bir halk anlayışı yoktur [3].

Popüler kültür, en geniş anlamıyla “gündelik hayatın kültürüdür”. Daha dar anlamıyla ise gündelik hayatın eğlencesini içerir [4]. Popüler kültür en başta,

kitle çapında üretilip dağıtılan kültürel ürünler veya mallarla tanımlanabilir. İlk akla gelen popüler kültür ürünleri; radyo ve televizyon programları, dizi filmler, haberler, dergiler, çizgi romanlar, müzik albümleri, reklamlar ve sinema filmleridir [5].

Popüler kültürü okuyarak dönem analizi yapma iddiasında bulunan herhangi bir çalışmanın dayandığı kuram, popüler kültürü toplumu yönlendiren ve etkisizleştiren bir olgudan ziyade toplumsal tepkileri ve gerçekleri yansıtan bir kaynak olarak kabul etmelidir. Ancak ne Marksist Yaklaşım, ne de Frankfurt Okulu popüler kültürü bir geçmişi okuma aracı olarak kullanır [3,5-7]. Bu yaklaşımlar daha çok popüler kültürün yönetsel etkileri üzerine yoğunlaşır. Onların daha çok üzerinde durduğu nokta, kültür endüstrisi tarafından üretilen ve dağıtılan popüler kültürün, halkı daha iyi yönetmek ve yönlendirebilmek için sanayi ve medya tarafından halk üzerine empoze edilen bir yönetim aygıtı oluşuna dair tartışmalardır. Bu bakışta halkın bahsi geçen üretim ve dağıtım sürecinde hiçbir denetimi yoktur ve halka hiçbir yaratıcı ve verimli girişim olanağı verilmez. Popüler kültür kitlelere hem “sahte bilinç” aşılar, hem de “sahte ihtiyaçlar” yaratır [8]. Bu sayede kitleler gerçek ve asıl ihtiyaçlarını dışarıda bırakarak alternatif olan düşünsel yollara ve hareketlere yönelirler [1,4].

Bu yaklaşımların popüler kültür olgusunu tam olarak açıklamadaki yetersizliği 1960’lardan sonra yeni bir modelin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu modelde popüler kültür, *çoğulcu demokrasinin ve bireysel özgürlüğün* göstergesi olarak ele alınmaktadır. Bu yaklaşımda popüler kültür, gündelik hayatla endüstriyel ürünlerin kullanıcıları arasındaki ortak kesimde halk tarafından oluşturulur. Kültür yaşayan, canlı bir süreçtir, yalnızca kendi içinden gelişip boy atabilir, dışarıdan ya da yukarıdan dayatılamaz. Tek tip, dışarıdan ithal edilme bir kültür kitlelere hazır giysi gibi satılamaz. Kültür asla böyle işlemez. Popüler kültürü üreten kültür endüstrisi değil, halktır. Kültür endüstrilerinin yaptığı, çeşitli halk oluşumlarının kendi popüler kültürlerini yaratma sürecinde kullanabilecekleri ya da reddedebilecekleri bir metin ya da kültürel kaynaklar dağıtıcıyı üretmektir [9].

Kitle kültürü ve Frankfurt Okulu’nun “kültür endüstrisi” kuramlarına eleştirel yaklaşanlar, popüler kültürün salt bir egemenlik aracı olmadığını altını çizerler. Bu doğrultuda Stuart Hall, “*sıradan insanlar kültürel aptallar olmadıklarına göre, popüler kültür biçimlerinde kendi hayatlarına ilişkin gerçeklerin nasıl temsil edildiğinin basbayağı farkındadırlar*” [2]. saptamasıyla tüketiciyi tümüyle edilgen bir konumdan çıkartıp daha bilinçli bir konuma taşır. Bu çalışmada popüler kültür, toplumsal gerçeklikleri yansıtan bir kaynak olarak kabul edilmiştir.

III. GÖRSEL SANATLARDA POPÜLERLEŞME VE GÖSTERGEBİLİM

19. yüzyılın sonlarına kadar görsel sanatlar her zaman belli bir koruyucu kabuk içinde yaşamını sürdürmüştür. Gizemli ya da kutsal bir şey olan sanat yaşantısı, dört duvarın içinde yaşamın geri kalanından ayrılmıştır. Ama 19 ve 20. yüzyılda yapılan röprodüksiyonlar, sanatı içine çekildiği kabuktan çıkarmıştır. Tarihte ilk kez sanat imgeleri gelip geçici, her yere taşınabilen, değeri maddesine bağlı olmayan, kolayca bulunabilen, değersiz, bedava şeyler olmuş ve yaşamın genel akışına karışmıştır [10].

Fotoğrafın keşfi ve sanat eserlerinin eski değerini yitirmesiyle birlikte 20. yüzyılın başında sanat-popüler kültür ve sanat-günlük hayat karşılıklarını sorgulayan ve sanat ile hayatın iç içe geçen bir dinamiğe sahip olması gerektiği savına dayanan Avangard akım doğmuştur. 1920-30'ların Avrupa'sında Sürrealizm, Dadaizm gibi akımlarda kendini gösteren bu hareket, sanatı günlük hayatın içine koymaya çalışmıştır. 20. yüzyıl'da sanat dünyasında yaşanan bu gelişmelerle birlikte yüksek sanat-popüler sanat ayrımının çökmesi ve toplumsal değişimin sonucunda yüksek kültür-popüler kültür arasındaki keskin çizginin ortadan kalkması, sanatçıları farklı arayışlara itmiştir. Bu ayrım, 20. yüzyılın ikinci yarısında kendini daha çok gösterme fırsatı bulmuştur [3].

20. yüzyılın sanat eserleri, ticari yapıları değiştiği için popülerlik kriterini karşılamak durumunda kalmıştır. Bu nedenle sanat eserleri toplumsal farklılıkları göz ardı ederek halkın ortak değerlerine eğilmişlerdir [5]. Böylece popüler kültür ürünleri halkın ortak değerlerini yansıtır hale gelmiş ve birer tarih okuma aracına dönüşmüştür.

Sinema gibi görsel sanatlarla ilgili yapılan çalışmalar, sıklıkla göstergebilimin yöntemlerine başvururlar. Göstergebilimin temel kavramı olan gösterge, genel olarak kendi dışında bir şeyi temsil eden ve dolayısıyla bu temsil ettiği şeyin yerini alabilecek nitelikte olan her çeşit biçim, nesne ve olgu olarak tanımlanır. Bu tanıma göre sözcükler, simgeler, işaretler de birer göstergedir [11]. Bir gösterge, kendisinden başka bir şeye gönderme yapan, duyularımızla kavrayabileceğimiz fiziksel bir şeydir ve varlığı, kullanıcıların onu gösterge olarak kabul etmelerine bağlıdır [12]. Göstergenin maddi boyutu olan "gösteren" in, kavramsal boyut olan "gösterilen" ile ilişkisini çözümlenmeden etkili mesaj vermek ya da almak olanaksızdır.

İletişim kuramlarının geleneksel yaklaşımlarında iletişim süreci, göndericiden gelen mesajın diğer taraftaki alıcı tarafından algılanması olarak ele alınmıştır. Araştırmacıların ilgisi daha çok kitle iletişim araçlarının mesajlarının incelenmesi, çözümlenmesi, bu mesajları üretenlerin amaçları, kullandıkları yöntemler ve mesajın

izleyici kitle üzerindeki etkileri konusunda yoğunlaşmıştır. 1980'lerden sonra ise kitle iletişim araçlarının mesajlarının göstergebilimsel yöntemlerle çözümlenmesinde reklamcılık, sinema filmleri ve televizyon programlarına ağırlık verilirken, bu çalışmalar bir yandan da ideoloji kuramlarındaki gelişmelerle birlikte ele alınır olmuştur.

Kitle iletişim mesajlarını anlamadaki geleneksel çözümlenme yöntemi "içerik analizi" olmuştur. İçerik analizi, incelenen mesajın içeriğiyle bağlantılı olarak bir takım kavramsal kategoriler geliştirir ve bu kategorilerin hangi oranlarda mesajın içinde bulunduğu sayısal bir değerlendirmesini yapar. Göstergebilimsel çalışmalar ise genellikle bu sayısal içerik analizi tekniğine karşı çıkar. İçerik analizi sayısal verilerle ve bu verilerdeki sıklık özelliklerine önem verirken, göstergebilimsel çözümlenmeler sıklık özelliğiyle birlikte ayrık/aykırı duranı da değerlendirmeye alır ve incelenen materyali bir yapısal bütün olarak görmeye çalışır. Örneğin içerik analizi filmlerdeki şiddetin dışı vuruluş biçimiyle varolan yoğunluğunu günlük yaşamda varolan şiddetle sayısal olarak karşılaştırma yoluna gider. Oysa göstergebilimsel çözümlenme, filmlerdeki şiddet ile ilgileniyorsa bunu bir söylem olarak görür ve şiddeti bir iletişim biçimi olarak ele alır, şiddetin kendisine değil kullanım biçimine bakar. Örneğin şiddet üzerinde araştırma yapılırken, tarihsel gelişim süreci içinde şiddetin toplumsal ve siyasi güç gösterme biçimleri ile felsefi boyutta ilgilenilir. Göstergebilimde önemli olan sayılar değil, ilişkilerdir. Yani kültürel ürünler üzerindeki göstergebilimsel çalışmaların asıl amacı, içsel ilişkilerdeki örtük alanı ortaya çıkartmaktır [13].

Bu çalışmada içerik analizinden ziyade göstergebilimsel analizler tercih edilmiş, sinema filmlerinde karşılaşılan dilsel ve görsel göstergeler yalnızca filmdeki konularıyla değil, aynı zamanda tarihsel bağlarıyla ele alınmaya çalışılmıştır.

IV. ARAŞTIRMANIN KISITLARI VE GENELLEME DÜZEYİ

Araştırmanın temel varsayımı, eleştirel sinema ve kısmen de popüler sinemanın, içinde olduğu dönemde yaşanan toplumsal tepkileri ve ekonomik gelişmeleri çeşitli göstergeler ve metinler aracılığıyla biçimine ve içeriğine yansıttığıdır.

Araştırmanın temel sorusu ise şöyle özetlenebilir: 20. yüzyıl boyunca işletmelerin yönetim anlayışları ne tür toplumsal tepkilerle karşılaşmış, bu tepkiler sinema sanatında nasıl ortaya konmuş ve aynı dönemlerde işletmelerin yönetim anlayışları ne yönde değişmiştir?

Bu çalışmada popülerlik kriterinin konulmasının iki nedeni vardır: İlk neden, popüler filmlerin sanat filmlerinin tersine toplumun nabzını tutma ve yalnızca dar

bir entelektüel çevreyi ilgilendiren bireysel problemler yerine toplumun genelini ilgilendiren problemleri ele alma zorunluluğunun olmasıdır. Kimi zaman bireysel kaygılarla çekilen sanat filmlerinin popüler hale gelmesi de kaygıların ortaklaştığının ve o filmde zamanın ruhunun yakalandığının göstergesidir. Burada yapılan, yalnızca popüler olanın iyi ve incelenmeye değer olduğu gibi kabul edilmesi zor bir genelleme değildir. Daha önce de değinildiği gibi temel varsayım, popülerleşmiş eleştirel filmlerin dönemlerini doğru şekilde yansıtabildiği ve bu nedenle bize daha geçerli bir kaynak sunduğudur.

Popülerlik kriteri konulmasının ikinci nedeni ise anakütle ve örneklem problemidir. Sinema gibi uçsuz bucaksız bir alanda sağlıklı araştırma yapabilmek için çeşitli kısıtlar koymak şarttır. Kaynağa ulaşma zorluklarını bir şekilde aşsak bile, yapmak zorunda kalacağımız rasgele örnekleme yönteminin böyle bir araştırmada çok doğru sonuçlar vermeyeceği açıktır. Özellikle sanat gibi homojen ürünlerin sunulmadığı bir alanda tamsayım ve iradi örnekleme dışında uygulanacak olan örnekleme yöntemlerinin bilimsel geçerliğinin olmayacağını düşünmekteyiz.

Sinema filmleri alanında yapılan bir araştırmada popülerlik kriterinin konulmasının en büyük dezavantajı, - eğer yerel bir araştırma yapılmıyorsa- anakütle ve örneklemin büyük oranda Hollywood filmlerinden oluşmasıdır. Yani elde edilen bulgular genellikle Amerika örneği üzerinden yapılan okumalara faydalı olacaktır. Ne var ki işletme kitaplarında sanayi devriminden günümüze tarihsel olarak sınıflandırılmış şekilde karşımıza çıkan dönemler, yine sanayi devriminin öncüsü olan A.B.D. ve Batı Avrupa ülkelerinde yaşanan süreçler sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu nedenle elde edilen sonuçlar genel bir çizgiyi gösterme bakımından diğer ülkeler için de önemli olacaktır. Yapmaya çalıştığımız, tarihte yaşanan süreçleri farklı yönleriyle anlama çabasıdır. İşletme yönetimi literatürünün yerel verilerle yeniden oluşturulmasının gerekliliği başka bir tartışmanın konusu olmakla birlikte bu çalışma, evrensel geçerliliği olan bir dönem araştırması sunmamakta, yalnızca mevcut işletme yönetimi literatürünü oluşturan olgulara farklı bir açıdan bakmayı önermektedir. Geçmiş anlamaya çalışma yöntemi olarak önerdiğimiz popüler kültür çalışması ve dönem araştırması, yine başka bir araştırmada yalnızca Türkiye örneği ele alınarak uygulanabilir.

Araştırma hipotezi, kişisel araştırmayı gerektirmektedir. Bu araştırmada kullanılan veri toplama yöntemi, sistematik arşiv taramadır. Araştırmanın yönetim uygulamaları boyutu, herhangi bir sektör için özelleşmemektedir. Sinema sanatı boyutunda ise anakütle olarak hem popüler, hem de eleştirel kimlik taşıyan filmler ele alınmıştır (korku, romantik komedi, macera gibi türler ve belirli popülerlik seviyesine ulaşamamış eleştirel filmler inceleme dışında bırakılmıştır).

Araştırmanın anakütlesi, dünyanın en geniş katılımlı (4,500,000 üye) sinema sitesi olan www.imdb.org adlı sitede tüm dünyadan gelen izleyici oylarıyla seçilen gelmiş geçmiş en iyi 250 film arasında yer alan eleştirel filmler ve bu listede olmayan ama sinema literatüründe önemli bir yere sahip olduğu kabul edilen dönem filmleridir.

Örneklemede iki yöntem bir arada kullanılmıştır. www.imdb.org sitesinde yer alan gelmiş geçmiş en iyi 250 film arasındaki eleştirel filmler için örnekleme yapılmamış, bu filmlerin tamamı değerlendirmeye alınmıştır. Ayrıca bu listede yer almayan ama araştırmadaki bir takım açmazlara çözüm getireceği düşünülen dönem filmleri de iradi örnekleme tekniğiyle incelemeye dahil edilmiştir.

V. ARAŞTIRMA SONUÇLARI

www.imdb.org adlı sitede 17.03.2006 itibarıyla gelmiş geçmiş en iyi 250 film listesinde bulunan eserler üzerinde yapılan incelemede şu sonuçlar elde edilmiştir:

Bu filmlerin %32,4'ü dram, %11,6'sı macera, %8,8'i komedi, %6,4'ü bilim kurgu, %6,4'ü fantastik, %6,4'ü gerilim, %5,2'si savaş-dram, %4'ü animasyon, %4'ü korku, %3,6'sı western, %3,2'si kara film (film noir), %3,2'si romantik komedi, %2'si biyografi, %2'si romantik, %0,8'i müzikal türünün içinde sınıflandırılabilir.

Tablo.1. IMDB Gelmiş Geçmiş En İyi 250 Film Listesinde Yer Alan Filmlerin Türleri

Tür	f	%
Dram	81	32,4
Macera	29	11,6
Komedi	22	8,8
Bilim Kurgu	16	6,4
Fantastik	16	6,4
Gerilim	16	6,4
Savaş-Dram	13	5,2
Animasyon	10	4
Korku	10	4
Western	9	3,6
Romantik Komedi	8	3,2
Kara Film	8	3,2
Biyografi	5	2
Romantik	5	2
Müzikal	2	0,8
Toplam	250	100

Sinema sanatında türler arasında keskin bir ayrım olmadığı için bazı filmler farklı çalışmalarda farklı türler içinde değerlendirilmiş olabilir. Yukarıdaki tablo, incelenen filmler üzerindeki genel kabullerden yola çıkılarak oluşturulmuştur.

Yapılan araştırmada öncelikle bu filmler arasında yer alan, ama konumuzla ilgili unsurlar barındırmayan müzikaller, romantik filmler, biyografik filmler, romantik komediler ve macera filmlerinin konuları bir kez daha gözden geçirilerek elenmiştir.

Daha sonra animasyonlar, savaş filmleri, kara filmler, gerilim ve korku filmleri incelemeden geçirilmiştir. Listedeki animasyonlar arasında yer alan *Sen to Chihiro no Kamikakushi* (Ruhların Kaçışı, 2001), oldukça dolaylı metaforlarla sistem eleştirisine gitmekte, savaş filmlerinin neredeyse tamamı -*Full Metal Jacket* (1987), *Platoon* (Müfreze, 1986), *Apocalypse Now* (Kıyamet Günü,1979), *The Bridge on the River Kwai* (Kwai Köprüsü,1957) vb.- savaş karşıtı sert söylemlerde bulunmakta, gerilim ve korku filmleri içinde de özellikle Alfred Hitchcock ve Stanley Kubrick imzalı filmlerde modern insanın konforcu ve bireyci yaklaşımı yüzleştiği korkuları aracılığıyla cezalandırılmaktadır. Avrupa ve Amerika’da beliren savaş sonrası karamsarlığı yansıtan, insanın, kentin, hayatın ve ilişkilerin karanlık yönlerini ince bir mizah eşliğinde ele alan ve benzer klişelerle hikayelerini kurgulayan *The Maltese Falcon* (Malta Şahini, 1941) *The Big Sleep* (Büyük Uyku, 1946), *L.A. Confidential* (Los Angeles Sırları, 1997) gibi kara filmler de kent insanının yalnızlığını, adaletin ve siyasetin

yozlaşmasını gözler önüne sermişlerdir. Ancak tüm bu eleştirel duruşlarına rağmen bu filmlerin de inceleme dışında bırakılmasının konunun dağılmaması açısından daha sağlıklı olduğuna karar verilmiştir.

Listede yer alan 81 dramdan 13’ü, 22 komediden 2’si, 16 bilim kurgudan 2’si, 16 fantastik filmde 1’i ve 9 westernden 1’i araştırma için uygun görülmüştür. Bu filmlerin seçilme nedenleri genel olarak şöyle özetlenebilir:

Dönemlerinin üretim-tüketim ilişkilerine eğilmeleri; sanayi devrimiyle, büyük buhranla, ikinci dünya savaşıyla ve soğuk savaşla değişen toplumun sosyal ve kültürel yapısını yansıtmaları; kent insanının, mavi ve beyaz yakalı çalışanların yabancılaşma sorunlarına eğilmeleri; toplumsal güç mücadelelerini yansıtmaları; tüketim toplumuna eleştiri getirmeleri.

Ayrıca tüm bu kriterlere uyan, araştırmaya oldukça önemli katkılarda bulunacağını düşündüğümüz, ama IMDB listesinde olmayan 3 film de iradi örneklemeyle araştırmaya dahil edilmiştir. Bu 3 filmin ortak özelliği, “şirket” kavramını bir çok boyutuyla irdelemesi ve çeşitli uygulamaları açıkça eleştirmesidir.

Tablo.2. IMDB’nin Gelmiş Geçmiş En İyi 250 Film Listesinden Seçilen Eserler

Sıra	Orijinal Adı	Türkçe Adı	Yönetmen	Ülke	Yıl	Tür
172	The Gold Rush	Altına Hücum	Charles Chaplin	A.B.D.	1925	komedi
61	Metropolis	Metropol	Fritz Lang	Almanya	1927	bilim kurgu
69	Modern Times	Modern Zamanlar	Charles Chaplin	A.B.D.	1936	komedi
92	Mr. Smith Goes to Washington	Bay Smith'in Washington Ziy.	Frank Capra	A.B.D.	1939	dram
179	The Grapes of Wrath	Gazap Üzümleri	John Ford	A.B.D.	1940	dram
21	Citizen Kane	Yurttaş Kane	Orson Welles	A.B.D.	1941	dram
30	It's a Wonderful Life	Amerikan Rüyası	Frank Capra	A.B.D.	1946	dram
101	High Noon	Kahraman Şerif	Fred Zinnemann	A.B.D.	1952	western
68	The Manchurian Candidate	Mançurya'lı Aday	John Frankenheimer	A.B.D.	1962	dram
1	The Godfather	Baba	Francis Ford Coppola	A.B.D.	1972	dram
3	The Godfather: Part II	Baba II	Francis Ford Coppola	A.B.D.	1974	dram
12	One Flew Over the Cuckoo's Nest	Guguk Kuşu	Milos Forman	A.B.D.	1975	dram
113	Once Upon a Time in America	Bir Zamanlar Amerika	Sergio Leone	A.B.D., İta.	1984	dram
182	Trainspotting	Trainspotting	Danny Boyle	İngiltere	1996	dram
32	American Beauty	Amerikan Güzeli	Sam Mendes	A.B.D.	1999	dram
33	Fight Club	Dövüş Kulübü	David Fincher	A.B.D, Alm.	1999	dram
56	Requiem for a Dream	Bir Rüya İçin Ağıt	Darren Aronofsky	A.B.D.	2000	dram
98	Donnie Darko	Donnie Darko	Richard Kelly	A.B.D.	2001	fantastik
180	V for Vendetta	V	James McTeigue	A.B.D, Alm.	2005	bilim kurgu

Tablo.3. İradi Örnekleme Yöntemiyle Seçilen Filmler

Orijinal Adı	Türkçe Adı	Yönetmen	Ülke	Yıl	Tür
The Hudsucker Proxy	Bir Şirket Komedi	Joel Coen	ABD, Alm, İng	1994	komedi
Office Space	Ofis	Mike Judge	ABD	1999	komedi
The Corporation	Şirket	Mark Achbar	Kanada	2003	belgesel

Bu 3 film arasında yer alan ve seyirciler üzerinde yarattığı etkiye bizzat şahit olduğumuz The Corporation (Şirket) adlı belgeselin, yönetim bilimiyle uğraşan her akademisyene bu yüzyılda yaşanan sanayileşme, şirketleşme ve çok uluslulaşma olgularını bir çok yönüyle tanıtabilecek önemli ve atlanılmaması gereken bir doküman olduğunu düşünmekteyiz. The Hudsucker Proxy (Bir Şirket Komedi) ve Office Space (Ofis) ise gündelik çalışma hayatına, şirketlerin hiyerarşik ve bürokratik yapısına dair ince taşlamalarda bulunmaktadır.

İncelenen filmlerden elde edilen sonuçlar, dört döneme ayrılarak sunulmuştur. Bu makalede bir çok filmin dilbilimsel ve göstergebilimsel çözümlerine girilmemiş, dönem filmlerinden yalnızca belli başlıları üzerinde durulmuştur.

1930- 1945

Dönemin Genel Yapısı: Dünyanın iktisadi ve sosyal yapısının yeni baştan şekillendiği, üretimin ve tüketimin tarihin hiçbir döneminde olmadığı seviyelere çıktığı sanayi devriminin ilk yıllarının toplumun belirli kesimlerinde yarattığı iyimser tablo, 1929 kriziyle birlikte yerini çok büyük bir hayal kırıklığına bırakmıştır.

Yaşanan bu toplumsal hayal kırıklığı, sinema sanatının emekleme çağına denk gelmiş ve henüz gelişiminin başlarında olan bu sanat dalının eleştirel bir geleneğe sahip olmasında yaşanan bu olay önemli bir yer tutmuştur. Bu dönemde çekilen filmler, sanayileşme sıkıntılarını, büyük kentlere göç edenlerin dramlarını, çalışanların işlerine ve kendilerine yabancılaşmasını, kentleşen toplumların problemlerini ve işsizliği ana tema olarak kendisine seçmiştir. *Altına Hücum* (1925), *Metropol* (1927), *Modern Zamanlar* (1936), *Bay Smith'in Washington Ziyareti* (1939), *Gazap Üzümleri* (1940), *Yurttaş Kane* (1941) dönemin önemli filmleri arasında yerlerini almıştır.

İşletme Yönetimi Alanındaki Temel Değişimler:

Hawthorne araştırmaları ile insan davranışlarında sosyal ihtiyaçların büyük rol oynadığının, hatta bu ihtiyaçların karşılama oranının verimlilik ile doğrudan ilişkili olduğunun ortaya çıkması işletme yönetimi alanında yaşanan en önemli bilimsel gelişmelerden biridir. Ne var ki dönemin yapısı itibarıyla bu araştırmanın sonuçları pek fazla rağbet görmemiş, fikrin yaygın olarak kabul edilmesi ve uygulamaya konması ikinci dünya savaşından sonra gerçekleşmiştir. İşsizliğin arttığı, savaş ekonomisinin hakim olduğu bu dönemde genel olarak Taylor tarzı üretim anlayışı hakimiyetini korumuştur.

Altına Hücum (1925): Charlie Chaplin'in amerikan rüyasını işlediği filmlerden biri olan "Altına Hücum"da Chaplin, topluca zengin olma histerisi yaşayan bir ulusun vicdanının sesi olmuştur. Yalnız altın arayıcısı (Chaplin) buzlar altındaki Alaska'nın altın madenlerine

giden kabileye katılmaya karar verir. Peşinden gelen ayıyla ve her adımında vücudunu döven tavasıyla Alaska'ya varır. Şiddetli bir tipi sırasında kendisinde daha iri yarı ve daha aç iki altın arayıcısıyla birlikte küçük bir kulübede mahsur kalır ve mecburen kendi ayakkabılarını pişirip yer. Filmin sonunda Chaplin, hayallerine kavuşur ve aradığı altını bulur.

Metropol (1927): Sinema tarihinin kült filmlerinden biri olarak kabul edilen Metropol, bir bilim kurgu öyküsünden yola çıkılarak çekilmiştir. Yeni oluşmaya başlayan sanayi toplumunu eleştiren Alman yapımı bu filmde işçiler yer altında yaşamakta, üretimlerini yer altında yapmakta, işlerine tek sıra halinde ve uygun adım gitmektedir (Resim.1). İşçilerin başlarını kaldırmaları ve kendi aralarında konuşmaları yasaklanmıştır. Yerin üzerinde yaşayan seçkin sınıf ise sermaye sahipleri, hakimler, doktorlar ve avukatlardır. Ne var ki bir gün, işçilerden biri kurallara karşı çıkarak başını kaldırır. Önemli bir metafor olan bu tavır, bir ayaklanmanın başlangıcı olur (Resim.2).

Resim.1.

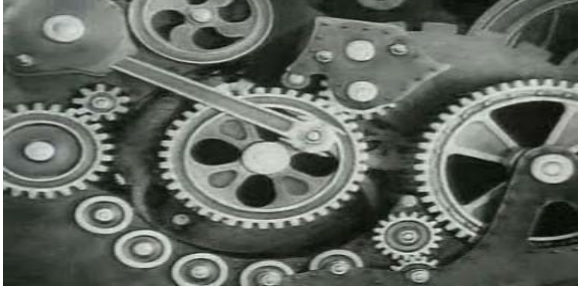

Resim.2.

Filmin çekildiği dönem göz önüne alındığında işçilerin çalışma şartlarının oldukça kötü olduğu, yeni toplum yapısında sınıf farklılıklarının ciddi bir öfke birikimine yol açtığı, bir yandan da sendikaların ve sosyalist akımların güçlendiği görülmektedir.

Metropol, bu dönemde fabrikalarda uygulanan Taylor tarzı çalışma biçiminin ve değişen üretim, tüketim ve bölüşüm sisteminin toplumsal yansımalarını göstermesi açısından oldukça önemli bir filmidir.

Modern Zamanlar (1936): Seri üretim yapan bir işletmede başlayan ve önemli bir kısmı bu işletmede geçen Modern Zamanlar, kitaplardan okuduğumuz ve kafamızda canlandırmaya çalıştığımız Taylor tarzı üretim biçiminin ilk uygulamalarını hicvetmiş ve bizlere dönem hakkında önemli veriler sunmuştur. Resim.3’de gösterilen çarklar, genel olarak sistemi temsil etmektedir.

Resim.3.

Çark metaforunun kullanılmasının iki nedeni vardır: İlki, o dönemde üretim bantlarının gerçekten de çark sistemiyle çalışması, ikincisi ise insanlar vasıtasıyla oluşturulan üretim sisteminin çalışma prensibinin çarklarla aynı olmasıdır. Yani birbirine sıkı sıkıya bağlı olan dişlilerden birinin arıza yapması durumunda sistem hata verecektir. Resim.4’de ise bu dişlilerin en zayıf parçası olan beceriksiz işçimiz Charlie Chaplin ustabaşından azar işitmektedir.

Resim.4.

Filmde çalışanın işe ve kendine yabancılaşması, insan kavramının sermaye sahiplerince göz ardı edilmesi, sokaklara taşan işçi hareketleri, her köşe başında yaşanan hırsızlık, gasp gibi olaylar, toplumsal adaletsizlik ve bireyin bu düzene tutunma çabası anlatılmaktadır. Bugün bir çok akademisyen, bu filmi derslerde öğrencilerle paylaşmakta ve dönem analizi bu filmin üzerinden yapılmaktadır.

Bay Smith’in Washington Ziyareti (1939): Yapılmış en iyi politik taşlamalardan biri olarak kabul edilen “Bay Smith’in Washington Ziyareti”, genç, taşralı ve idealist bir senatör üzerinden büyük buhran döneminde Amerikanın kirli politik yapısını anlatmaktadır. İşsizliğin çok yüksek olduğu, mafyalaşmanın başladığı, toplumun sosyal bir patlamanın eşliğinde olduğu 1930’larda geçen

filmde insanlar arasındaki dayanışmanın henüz yitirilmemiş olduğu bir taşra kasabasında yetişen Bay Smith’in senatör seçilerek Washington’a gitmesi ve senatoda tek başına verdiği mücadele anlatılmaktadır.

Gazap Üzümleri (1940): Nobel ödüllü dünyaca ünlü yazar John Steinbeck’in romanından uyarlanan filmde, büyük buhran döneminde yaşadıkları kurak bir senenin sonunda ürün alamayan, bankaya olan borçlarını ödeyemeyerek tarlalarına el konan ve Oklahoma’dan California’ya göç etmek zorunda kalan bir ailenin dramı anlatılmaktadır. İşsizlik, göç, açlık, adaletsizlik, sanayileşme ve değişen toplum yapısı filmde değinilen belli başlı konular arasındadır. Örneğin filmin kahramanlarından biri, toprağa teknolojinin, yani traktörün girmesini şöyle eleştirmektedir:

-Ürün büyüdüğü, hasat edildiği zaman kimse sıcak toprak yumrularını avucunda ezmemiş, toprak kimsenin parmakları arasından elenerek geçmemiş olacak. Tohuma insan eli değmemiş, kimse onun büyümesi için başında beklememiş olacak. İnsanlar kendi yetiştirmedikleri şeyi yiyecek. Ekmekleriyle aralarında bir bağ kalmayacak.

Finalde devlet ve sermaye sahipleri tarafından ezilenler için savaşmaya karar veren Tom’un annesine vedası oldukça sert söylemler içermektedir:

-Kim bilir, belki de insanın kendine özgü bir ruhu yoktur. Büyük bir ruhun parçasıyızdır. Öyleyse, o zaman üzülmeğe değmez. O zaman ben her yerde olacağım, baktığın her yerde. Nerede aç insanlar bir lokma ekmek için kavga çıkarırlarsa ben orada olacağım. Nerede polis bir zavallıyı döverse ben orada olacağım. İnsanların öfkelenildiği zamanki haykırışlarında, çocukların yemeklerinin hazır olduğunu bildiklerindeki gülüşlerinde olacağım. Bizimkiler kendi yetiştirdikleri ürünleri yediğinde, kendi yaptıkları evde oturduklarında ben orada olacağım.

-Güle güle Tom. Son zamanlarda bir konuyu iyice öğrendim. Aslında her gün yeni baştan öğreniyorum. Eğer başın dertteyse, canın yanmışsa ya da bir şeye ihtiyacın varsa, fakir insanlara git. Sana yardım edecek olanlar yalnızca onlardır.

Hem roman, hem film, büyük bir iç savaşın sonucunda köleliği kaldıran Amerika’nın ortaya çıkan işgücü ihtiyacını ne şekilde karşıladığını, toplumun bugünkü yapısının hangi aşamalardan geçerek kurulduğunu net bir şekilde ortaya koymaktadır. Tıpkı Chaplin gibi Steinbeck de Amerika’nın vicdanı olarak kabul edilir. Film, bir sosyalist olan Steinbeck’in kimi söylemlerini oldukça yumuşatarak sunmuştur.

Yurttaş Kane (1941): Politikaya atılmaya karar veren hırslı ve güç tutkunu medya patronu Kane’in

hikayesinin beş ayrı insanın gözünden anlatıldığı, getirdiği yeni anlatım üslubuyla sinema sanatında önemli bir yere sahip olan “Yurttaş Kane”, dönemin politik ve ekonomik yapısının ve güç, iktidar gibi temel kavramların yanında, insan psikolojisinin derinliklerini de inceleme altına almaktadır. Orson Welles’in Kane’in hikayesini dönemin medya patronu William Randolph Hearst’ün hayatına dayandırdığı bilinmektedir.

Orson Welles, bu filmin içine kare kare yayılan çeşitli göstergeler aracılığıyla ekonomik sistemden iktidar hırsı ve tüketim kavramına kadar bir çok şeyi insan psikolojisinin derinliklerine ve insanın temel zaafalarına dayandırmıştır.

Kane’in hırsları ve açgözlülüğünün altında muhtaç olduğu sevilme açlığının yattığı, Kane ile ilgili çeşitli parçaların birleşmesiyle ortaya çıkar. Ölmeden önce söylediği ve hayatını araştıran gazetecide merak uyandıran “rosebud” kelimesi, Kane’in çocukluğunda kaybettiği kızağından başka bir şey değildir. Kane tüm hayatı boyunca bu kayıp nesneyi aramış ve bu süreçte kayıp nesne yerine durmadan başka şeyler koymuştur. Büyük servetiyle bir çok şey satın almış, ama asla tatmin olmamıştır. Çünkü kaybettiği şey ilk arzudur. Onun yerine hiçbir şeyi koyamayacaktır.

1945-1960

Dönemin Genel Yapısı: İkinci Dünya Savaşı’nın Avrupa ülkelerinde yarattığı yıkım ve Doğu Bloku’nda sosyalizmin yükselişi, bu dönemde özellikle kapitalist ülkelerde psikolojik bir savaşın başlamasına yol açmıştır. Bu savaşta popüler kültür devletler tarafından daha çok ciddiye alınmış ve psikolojik savaşın bir parçası haline getirilmiştir. Amerikan yaşam tarzı, bireycilik, pragmatizm, tüketim, konformizm, fetişizm, milliyetçilik gibi değerler topluma sinema aracılığıyla sunulmuştur. 1947’de Amerikan Senatörü Mc Carthy’nin başlattığı komünist cadı avı, sinema sanatında eleştirel yaklaşımı benimseyenlerin üzerinde Demokles’in kılıcı gibi sallanmış ve böylece bu dönemin popüler kültüründe mevcut sistem yüceltilmiş ve dil ve üslup birliği sağlamıştır.

Amerikan Rüyası (1946) ve *Kahraman Şerif* (1952) adlı filmler dönemin önemli filmleri arasında gösterilebilir. Bu iki filmin ortak teması adalet, milliyetçilik, bireysel inisiyatif, özgürlük ve Amerikan ahlaki değerleridir.

İşletme Yönetimi Alanındaki Temel Değişimler:

Bu yıllar, bilindiği gibi işletme yönetiminde neoklasik dönemin hakim olmaya başladığı yıllardır. Aynı dönemde ekonomide sosyal devlet yaklaşımı da öne çıkmış ve özellikle Avrupa genelinde uygulamaya konulmuştur.

Çeşitli verimlilik artışlarına da yol açan ama dönemin yapısı itibarıyla daha çok toplumsal bir uzlaşma arayışının bir parçası olduğunu düşündüğümüz “işletmelerde insana değer verme” ve “sosyal devlet yaratma” süreci, yöneten ile yönetilen arasındaki gerilimi nispeten azaltmış ve savaş sonrasında kayda değer bir iyimserlik ortamının kurulmasında pay sahibi olmuştur.

Amerikan Rüyası (1946): Çeşitli erdemlerin ve toplumsal doğruların, içinde kötü adam, bir erkek ve bir kadın kahraman olan hikayeler aracılığıyla halka sunulma çabası yalnızca Yeşilçam’a özgü değildir. Tersine, bu akımın başlangıcı yine Hollywood’dur. “Amerikan Rüyası” kavramı, ideal bir toplumun yaratılabileceğine olan inanç ve bu inanç doğrultusunda sergilenen yoğun çabayı temsil eder. Bu rüyada ideal Amerikan toplumu ahlaklı, çalışkan, dürüst, sadık, fedakar ve iyiliksever bireylerden oluşmaktadır. Gösterilen çaba, aslında kapitalizmin insana ait değerleri yozlaştırdığını ileri süren kuramcılara topyekün bir karşı çıkıştır.

Filmin başlarında, Amerikanın küçük bir kasabasında kredi-inşaat şirketi olan ve işini iyi yapmaya çalışan bir adamın kasabanın paradan başka bir şey düşünmeyen kötü adamıyla yaşadığı diyalog sunulur (Resim.5):

Resim.5.

-Sizden istediğim 30 gün daha.

-Bu insanlara ipoteklerini ödemeleri için neden baskı yapmıyorsunuz?

-Ülke zor bir dönemde. Bir çok kişi işinden oldu.

-Öyleyse mallarına el koy.

-Bunu yapamam. Bu insanların çocukları var.

-Onlar benim çocuklarım değil. Sen iş mi yapıyorsun yoksa bakımevi mi işletiyorsun?

Filmin geçtiği dönem, büyük buhranın sonrasındır. Diyalog, iş hayatının profesyonelliğini öneren kişiyi kötü adam, profesyonellik dışı davranıp halkın mallarına el koymayı erteleyen iyi adam olarak göstermektedir. Yani

insani değerler, profesyonel değerlerden üstün tutulmaktadır.

Filmde yer alan ilginç bir sahne de kredi ve inşaat şirketinin sahibinin oğlu ile yaşadığı diyalogdur. Filmimizin kahramanı, başlarda babasının işini sürdürmek istememektedir. Bu diyalogda, “iş” kavramı yüceltilmekte, işin asıl anlamının toplumsal ihtiyaçların karşılanması olduğu fikri sunulmaktadır:

-Bütün hayatımı bir borudan nasıl 3 cent tasarruf yapacağımı düşünerek geçiremem. Ben daha büyük ve daha önemli şeyler istiyorum.

-Biliyorsun, biz de aslında önemli bir iş yapıyoruz. Çok önemli bir ihtiyacı karşılıyoruz. Kendine ait bir çatı ve 4 duvarının olması insanın en köklü arzularından biridir. Biz de küçük ofisimizde onlara bu konuda yardımcı oluyoruz.

Aşağıdaki sözler ise yapılan işin kutsal bir amacı olduğunu anlayıp bu işi yürütmeye karar veren kahramanımız tarafından kasabanın kötü adamına cevaben söylenmektedir.

-O insan sürüsünün düzgün bir evi hak etmek için önce para biriktirip beklemesi gerekiyor.

-Neyi bekleyecekler? Çocuklarının büyüüp evden ayrılmasını mı? İyice yaşlanıp halden düşmeyi mi?... Bir işçinin beş bin dolar biriktirmesi ne kadar sürer biliyor musunuz? O bahsettiğiniz insan sürüsü... En çok onlar çalışıyor ve toplum için yaşayıp, toplum için ölüyorlar. Peki, bir iki düzgün odası ve banyosu olan evi onlara çok mu görüyorsunuz?

Ekonomik kriz sırasında paralarını hemen isteyen halktan biraz vade isteyen kahramanımız, kasabayı bekleyen tekelleşme tehdidini şu sözlerle anlatmaktadır (Resim.6):

Resim.6.

-Potter Kredi ve İnşaat'a bir kez yapılırsa bu şehirde bir daha asla temiz bir ev olmayacak. Zaten bankanın idaresi onda. Otobüs hatları onda. Mağazaların sahibi o. Ve şimdi sıra bizde. Neden? Evet,

çok basit. Çünkü biz onun işlerine engel oluyoruz. İşte bu yüzden. Çünkü onun gecekondularında yaşamaya ve belirlediği kirayı ödemeye devam etmenizi istiyor.

Film, zor duruma düşen kahramanımıza kendilerine çok emeği geçen kasaba halkının yardım etmesi, yani yaptıklarının karşılık bulmasıyla bitmektedir.

Kahraman Şerif (1952): “Kahraman Şerif”, içerdiği konu ve senaryoyu işleme üslubuyla kendisini diğer westernler arasından alır ve klasiklerin arasına koyar. Çevresi dostları ve sevenleri tarafından sarılmış Hadleyville kasabasının şerifi Will Kane, evlenip tehlikeli işini bırakma ve çiftçilik yapmaya karar vermişken yıllar önce hapse girmesine neden olduğu azılı katil Frank Miller'ın hem kendisinden, hem de kasaba halkından intikam almak üzere kasabaya dönmek üzere olduğunu öğrenir. Bunun üzerine Will, aniden karar vererek eşine kasabaya dönmek zorunda olduğunu söyler. Tüm bu olaylar olurken, her zaman peşinden ayrılmayan dostları ve kasaba halkı Will'i yalnız bırakır. Filmin senaristi Carl Foreman, metni politik çalkantılı bir dönemde "Mc Carthy"cilik ve komünist avcılığının orta yerinde, kendisi de bu ithamların bir parçası iken yazmıştır.

Yalnız kalmanın yarattığı tereddüt karşısında elinde yalnızca gururu kalan Will, artık toplumun kahraman olmaya ittiği bir karakterdir. Film, doğruyu savunmanın aslında sıradan insanların görevi olması gerekirken bu görevin yalnızca kahramanlara devredilmesini anlatır. Filmin ana teması, tıpkı “Amerikan Rüyası”nda olduğu gibi her şeye rağmen tutunulması gereken erdemlerdir.

1960-1980

Dönemin Genel Yapısı: Savaşın etkilerinin giderek azaldığı ve batı toplumlarında sosyal devlet modelinin yerini iyice sağlamlaştırdığı bu dönem, insan hakları, demokrasi, özgürlük, adalet, barış gibi kavramların toplumsal beklentiler halinde dünyanın bir çok ülkesinde sokağa çıkılarak savunulduğu dönem olarak tarihe geçmiştir. Yine bu dönemde sinema sanatında ve diğer sanatlarda bütünlüğün bir daha bir araya gelmeyecek şekilde parçalandığı, politik filmlerin yanında postmodernizm, varoluşçuluk gibi farklı akımların hakim olduğu sanat filmlerinin de ortaya çıktığı gözlenmiştir. Tür filmleri (korku, macera, vb.) de bu dönemde kendi alanlarını yaratmış ve özellikle bu filmlerin bakışından sinema tam anlamıyla ticari bir meta haline gelmiştir.

ABD’de de bu dönemde tamamen sistem karşıtı olmasa da savaş karşıtı ve ırkçılık karşıtı tepkiler kendini göstermiş ve bu tepkiler de ABD’nin o güne dek görmezden geldiği çok kültürlü karakterini yavaş yavaş kabul etmesini sağlamıştır.

Dönemin önemli filmleri arasında *Mançurya'lı Aday* (1962), *Baba I-II* (1972-1974), *Guguk Kuşu* (1975) adlı filmler yer alır. Bu filmlerin ortak teması güç kavgaları ve bireysel özgürlüklerdir.

İşletme Yönetimi Alanındaki Temel Değişimler:

Amerika'da 19. yüzyılın sonundan bu tarihe kadar bireylerin kazandığı özgürlükler, farklı bir yapıya bürünmüş, büyük şirketlerin avukatlarının mahkemelerde her şirketin tüzel bir birey olduğu savından yola çıkarak yaptıkları savunmalar sonucu, şirketler de gerçek kişilerin sahip olduğu haklara bir bir sahip olmuş ve toplumun yapısı, karlılık ve büyüme dışında hiçbir amacı olmayan yeni bireylerle şekil değiştirmeye başlamıştır.

İşletmeler arası rekabetin üst düzeye çıktığı bu yıllar, işletme yönetimi tarihinde stratejik yönetim yaklaşımının önem kazandığı, tüketim alışkanlıklarını değiştirmeye yönelik reklamların, kampanyaların ve promosyonların önemini keşfedildiği yıllar olarak hatırlanacaktır. İşletmeler, özellikle bu dönemde halka yeni bir yaşam biçimi sunmaya soyunmuş ve iddialı pazarlama politikaları ortaya koymuştur. Özgürlük, bağımsızlık, birey olmak, sürüden ayrılmak gibi kavramlar dönemin ürün tanıtımlarında en çok öne çıkan kavramlardır. Bu yıllarda markalar, gerçek insanlar gibi karakterlere bürünmüş, imaj kavramı öne çıkmış ve tüketim kültürü toplumların yapısını ciddi şekilde değiştirmeye başlamıştır.

Mançurya'lı Aday (1962): Mançurya'lı Aday, Amerikan toplumuna ve siyasetin bütününe yayılmış politik gerilimi konu alan bir kara filmidir (film noir). Film, güç çatışmaları ve komplo teorilerinin sürükleyiciliğinde devlet, politika, hukuk gibi kavramları derinden sorgularken artık medyanın kendisinin kaynak olduğunu, haberleri sunma ya da yansıtma işlevini tamamen kaybettiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Baba I-II (1972-1974): Gelmiş geçmiş en iyi filmlerden biri olarak kabul edilen ve Mario Puzo'nun aynı adlı eserinden filmleştirilen "Baba", liberal demokrasinin yarattığı toplum yapısının getirdiği ve hep göz ardı edilmek istenen görüntüyü, yani kanunların ideal toplum düzenini yaratmaktaki yetersizliğini, her sistemin kendi açıklarını yaratacağını ve güçlü olanın bu boşlukları dolduracağını, hatta mevcut sistemi yönlendireceğini anlatan bir başyapıttır. İçinde hiç mafya kelimesi geçmeyen ama toplum düzenindeki mafyalaşmayı anlatan Baba, kirlenmenin siyasilerden polislere, sanatçılardan iş adamlarına kadar hemen her kesime yayıldığını ve oluşan yeni toplum yapısında hangi kurallara uyularak hayatta kalılabildiğini göstermektedir.

Guguk Kuşu (1975): Ken Kesey'in 1962'de yazdığı aynı adlı romandan uyarlanan "Guguk Kuşu", hapishaneden kaçmak için bir psikiyatri kliniğine gelen, ama hapishaneden daha baskıcı bir ortamla karşılaşan ve

bu sisteme dayanamayıp karşı çıkmasının bedelini ağır ödeyen Mc Murphy'nin hikayesini anlatır. Filmde akıl hastanesi sistemi, hemşire ve doktorlar iktidarı, akıl hastaları ise halkı temsil eder. Mc Murphy akıl hastanesindeki herkesten farklıdır, güçlüdür, isyankardır ve çevresindekileri de etkilemektedir. Bu da hastanedekilerin otoritesini tehdit eden bir durumdur. Film, başkaldırı ve özgürlük arayışının tedavi adı altında cezalandırılması ile son bulur.

1980-2005

Dönemin Genel Yapısı: Sosyalizmin çöktüğü, sosyal devlet modelinin kendi yükünü taşıyamamaya başladığı ve yükselen değer olarak neo-liberalizmin ortaya çıktığı bu dönemde, sosyokültürel sistemde televizyonun da etkisiyle tam bir karmaşa yaşanmıştır. Bireysel özgürlük arayışının kendisini tüketimle ifade etmeye başladığı bu dönem, sermayenin uluslararasılaşması, sınırların ve duvarların kalkmasıyla, şirketlerin devletlerden daha güçlü hale geldiği dönem olarak tarih sayfalarında yerini alacaktır. Şirketlerin sosyal sorumlulukları gibi kavramlar yavaş yavaş sosyal devlet modelinin yerine konulmaya başlanmıştır.

Yine bu dönemde sinema sanatında uzun zamandır gerçekleşmeyen bir şey yaşanmış ve Chaplin'den beri ilk defa gişe filmleri de büyük oranda eleştirel yapıya sahip olmaya başlamıştır. Bu dönemin en çok ses getiren eleştirel filmleri arasında *Bir Zamanlar Amerika* (1984), *Trainspotting* (1996), *Amerikan Güzeli* (1999), *Dövüş Kulübü* (1999), *Bir Rüya İçin Ağıt* (2000), *Donnie Darko* (2001) ve *V* (2005) gibi popüler filmler öne çıkar.

İşletme Yönetimi Alanındaki Temel Değişimler:

Devletler, ekonomik süreçlerdeki merkezi konumunu özelleştirme gibi yöntemlerle küçültürken, rekabetçi piyasa ve bilgi işlem teknolojileri de çalışma hayatını yeni baştan şekillendirmiştir. Teknoloji, yeni organizasyon yapılarının ortaya çıkmasına elverişli ve işletmelerin yapısında bilgi işçileri ağırlıklı bir paya sahip olmuştur.

Yine bu dönemde işletmelerde kalite üstünlüğü rekabette ön plana geçmiştir ve kalite, rekabetin temel taşı haline gelmiştir.

Değişen değer sistemleri, değişen çalışma sistemleri ve değişen yaşam tarzları, modern insanın tüm bu teknolojik dünyaya yabancılaşmasına ve karakterinin aşınmasına yol açmıştır. Dönemin rekabet ihtiyaçları doğrultusunda Sosyal Devlet'in yerine Sosyal Sorumluluk, Profesyonel Çalışmanın yerine Örgütsel Bağlılık kavramları öne çıkartılmıştır.

Yine bu dönemde sanayi devrimini yüzyılın başında yaşamış olan ülkeler, fiziksel üretimlerini üçüncü dünya ülkelerine kaydırmışlardır. Çalışanlara verilen haklar, sosyal baskılar ve ücretlerin yüksekliği işletmeleri

böyle bir çözüme itmiştir. İşletmelerin dış kaynaklardan yararlanması neredeyse tüm dünyada yaygınlaşmış ve bu değişim dünyanın sosyokültürel yapısının da değişimini hızlandırmıştır.

Bir Zamanlar Amerika (1984): Tıpkı “Baba” gibi, değişen toplum yapısının görülmek istenmeyen yüzünü anlatan “Bir Zamanlar Amerika”, her yasaklayıcı düzenlemede daha çok zenginleşen mafyayı, biriken sermayenin önemli bir kısmının kaynağının yasadışı olduğunu, Amerikan toplumunun iki kuşağı kapsayan hikayesini sert ve karanlık bir üslupla anlatmıştır.

Bir Şirket Komedi (1994): Modern Zamanlar filminde olduğu gibi çark metaforunun sıklıkla kullanıldığı, 1994 yapımı olan, ama hikayesi 1950’lerde geçen “Bir Şirket Komedi”, gökdelenler, iş tanımları, hisse senetleri, yönetim kurulları, pazar hedefleri, piyasa rekabet gibi 20. yüzyıla ait olguların işleyiş sistemlerini ve insan ilişkilerini ne yönde değiştirdiğini epik bir kurguyla anlatmaktadır.

Resim.7.

Bir yönetim kurulu sırasında işleri oldukça iyi gitmesine rağmen birden 44. katta bulunan toplantı salonunda masanın üzerine çıkıp pencereden atlayarak intihar eden Hudsucker yönetim kurulu başkanı, arkasında ne yapacağını bilemeyen bir yönetim kurulu bırakır. İntiharın hemen arkasından yaşanan diyaloglardaki mizahın temel unsuru, ölüm karşısındaki duyarsızlıktır:

-Pencereyi açabilirdi.

-Hudsucker hiç bir şeyi kolay yoldan yapmamıştır.

-Neden? Neden yaptı? Her şey iyi gidiyordu.

-Ben neyim, ruh doktoru muyum?

-Belki de adam mutsuzdu.

-Mutsuz gözükmüyordu.

-Bu şirketi kendi elleriyle şekillendirdi. Her adımı bir adım yukarıya idi... son adımı hariç tabi.

-Harika bir adamdı...ama ne zaman hisselerin % 87'sinin sahibi, başkan düşerse o zaman şirketin de bir problemi olur...

-Tam 44 kat

-45. Asmakatt da sayarsak.

-Waring'in hissesinin dağılımı kesin olarak nasıl?

-Bildiğiniz gibi. Hud vasiyet bırakmadı ve ailesi de yok. Şirketin yönetmelik maddeleri bu durumda gayet açık. Tüm portföyü adı hisse senetlerine çevrilecek. Onun ölümünü takiben ilk mali yılın karşılığı üzerinden satılacak.

-Yani?

-Yani basitçe Waring'in hissesi ve şirketin kontrolü Ocak 1'de halka açık hale gelecek.

Bu sırada, şirketin posta departmanında iş bulan kahramanımıza (Norville Barnes) oryantasyon verilmektedir:

-Girişini her gün 8:30'da zımbalattırın zımbada gecikersen ücretinden keserler. Gelen yazılar için makbuz gerekir. Giden yazılara makbuz kesilir. Herhangi bir yazıtı makbuzsuz işleme koyarsan ücretinden keserler! Mektup boyu ise yeşil makbuz! Dosya boyu ise sarı makbuz! Paket boyu ise kestane rengi makbuz! Yanlış renk makbuzu kesersen ücretinden keserler! 6-7-8-7-0-4-9-Alfa-6! Bu senin çalışma numaran! Tekrar edilmeyecek! Bu olmaksızın, çekini bozduramazsın. Ofisler arası mektup kodu 37'dir! Ofis içi mektup kodu 37-3. Harici mektup 3-37'dir. Hatalı kodlarsan ücretinden keserler! Bu senin alıştırmandı. Anlamadığın bir şey var mı? Tam olarak alıştırmadıysan, bir şikayet başvurusu yapmalısın! Bir şikayet başvurusu yaparsan ücretinden keserler!

Ve şirketin genel müdürünün ölümü çalışanlara anonsla duyurulur:

-Hudsucker çalışanlarının dikkatine: Üzülerek duyururuz ki öğle saatinden 30 saniye sonra Waring Hudsucker, Kurucu, Başkan ve Hudsucker Endüstrisinin Yönetim Kurulu Başkanı ebediyete kavuştu. Ortak bir kaybımızı dikkate alarak tüm çalışanlarımızı bir saygı duruşuna davet ediyoruz... Nazik ilginize teşekkür ederiz. Zaman ayırdığınız bu süre dikkate alınacak ve ücretinizden kesilecektir. Hepsi bu kadar.

Şirketin çoğunluk hisselerinin yılbaşında halka arz edilecek olması, yönetim kurulunu yeni bir plan yapmaya yöneltir: Şirketin başına çok beceriksiz biri geçirilecek ve böylece yeni yıla kadar hisseler düşerek ucuz fiyata satın alınabilecektir. Bu iş için biçilmiş kaftan olan kahramanımız, Hudsucker şirketinin posta departmanında keşfedilir.

Ne var ki, şirket hisselerini düşürmesi amacıyla yönetim kurulu başkanı olarak başa getirilen Norville Barnes'ın aklında ilginç bir fikir vardır: Plastik bir çemberden ibaret olan Hulahop. Yönetim kurulu, bu fikrin yeterince kötü olduğuna karar verir ve Hulahop'un üretimine başlanır. Ne var ki bu icat, hiç beklenmedik şekilde çocukların çok hoşuna gider ve şirketin hisselerini tarihinde olmadığı kadar yükseltir (Resim.8).

Resim.8.

Film, başarıya ulaşan Barnes'ın karakterinin değişmesi ve bozulması sonucunda intihar girişimine kadar giden macerasıyla devam eder. Barnes, bu girişiminde mistik bir deneyim yaşayacak ve kendisine ikinci bir şans verilecektir.

Trainspotting (1996): Irvine Welsh'in aynı adlı romanından uyarlanan Trainspotting, İskoçya'da geçen ve ana teması uyuşturucu olan, ama uyuşturucuyu bir çok kötülüğün sebebi olmaktan ziyade, işsizliğin, yabancılaşmanın ve toplum düzenine tutunmaktaki isteksizliğin doğal bir sonucu olarak gösteren sert bir filmidir. Filmin kimi eleştirmenlerce uyuşturucuyu özendirilmeye varacak kadar sert olduğu öne sürülen söylemi, seksenli yıllarda Margaret Thatcher'ın yönettiği Britanya'da, neoliberal politikaların eşliğinde özelleştirmeler ve sosyal devletin hızla geri çekilmesi sonucunda patlayan işsizliğin ve geleceksizliğin üzerine gitmektedir.

Amerikan Güzeli (1999): Modernizm anlayışının, dolayısıyla da Amerikan rüyasının iflasına dair en net eleştirilerden birini sunan "Amerikan Güzeli", ideal toplum yapısının sunduğu "erkek evine bağlılık", "kadında sadakat ve aileye düşkünlük", "çocuklarda daha iyi bir gelecek için çalışma", bireylerde "güçlü olmak", "karizmatik olmak", "beğenilen olmak", "arzulanan olmak", "başarılı olmak" gibi değerlerin tümüne saldırır.

Film, olunmak istenilenle gerçekte olunan arasındaki uçurumun toplumda yarattığı gerilimi ortaya koymaktadır. Böyle bir toplum yapısında birey kendini, tüketim toplumunun kendisine sunduğu ve körü körüne bağlanmasını istediği değerleri reddederek gerçekleştirecektir. Film, gerçekte yüzleşen ve aslında hiçbir şeyin toz pembe olmadığını gören sıradan Amerikalıların hikayesini anlatmaktadır.

Ofis (1999): Senaryosu çizgi bant kahramanı Milton'dan yola çıkılarak hazırlanan "Ofis", oldukça iyi eğitim almış beyaz yakalıların yaşadığı işsiz kalma korkusu ve yabancılaşmayı, aynı zamanda da mutsuz iş hayatlarını ince bir mizah anlayışıyla hicvetmektedir.

"Şirket", çalışanlara mutluluklarını ikinci plana atmalarının ve yaptıkları her şeyin öncelikle şirket için iyi olup olmadığını sormaları gerektiğinin propagandasını çeşitli afişler ve toplantılar aracılığıyla sürekli yapmaktadır (Resim.9).

Resim.9.

Yapılan haftalık toplantılarda işine son derece yabancı ve örgütüne son derece bağlı olan iki çalışanın yan yana sunulması, filmin hiciv derecesini yükseltmektedir (Resim.10).

Resim.10.

İşletmedeki bürokratik yapı, yapılan işin anlamsızlığı, yöneticilerin keyfi tutumları, çalışmayan fotokopi makinaları, karşılığı verilmeyen fazla mesailer

sonucunda bunalıma giren kahramanımız, bir gün psikologa gider:

-Bugün kendi bölmemde otururken... Fark ettim ki işe başladığım günden itibaren her geçen gün bir öncekine göre daha kötü olmuş. Yani bu durumda benim için her gün hayatımın en kötü günü oluyor.

-Ya bugün? Bugün de hayatının en kötü günü mü?

-Evet

Psikolog, yabancılaşma ve mutsuzluk içinde olan bu adama yardım etmek için onu hipnoza sokar ve gevşemesini sağlar, ama hastası hipnozdayken kalp krizi geçirir ve ölür. Kahramanımız, filmin geri kalanını hipnoz altında, yani mutlu ve sorunları önemsemeyen biri olarak geçirecektir. Ondaki bu değişim, işinde daha başarılı olmasını sağlayacaktır. Şirkete gelen verimlilik uzmanlarıyla kahramanımızın arasında geçen şu diyalog, onun işinde yükselmesini sağlayacaktır:

-Sen de bizimle sıradan bir iş gününü nasıl geçirdiğini paylaşabilir misin?

-Elbette. Genellikle sabahları en az 15 dakika geç gelirim. O yüzden yan kapıdan girerim. Böylece Lumbergh beni göremez. Ve bundan sonra yaklaşık 1 saat boşluğa girerim. Masama gözlerimi dikerim. Ama çalışıyormuşum gibi görünür. Bunu öğle yemeklerinden sonra da bir saat kadar tekrarlarım. Büyük ihtimalle, bir haftada toplam 15 dakika kadar gerçek anlamda çalışırım. Aslına bakarsan, Bob, sorun tembel olmam değil. Sadece burası umurumda değil. Bu bir motivasyon sorunu. Mesela, ölümüne çalışsam ve Initech fazladan birkaç ünite mal satsa, bunun bana bir kuruşluk faydası olmaz. Ve bir şey daha, şu anda benim üzerimde sekiz tane yönetici var. Bu demek oluyor ki bir hata yaptığım zaman bana bu konuda konuşmak için sekiz kişi gelecek. Benim tek motivasyonum, huzursuz edilmemek. ve işimi kaybetme korkusu.

Verimlilik uzmanlarının şirketteki bir müşteri temsilcisiyle yaptığı mülakat, yüksek bürokrasiye sahip işletmelerde aslında yıllar boyunca hiçbir anlamlı iş yapmayan insanların bulunabileceği, sistemin de bu tip insanlarla dolu olduğunu göstermektedir:

-Initech'de yaptığınız iş müşterilerden tarifnameleri alıp onları yazılımcılara vermek mi?

-Evet. Bu doğru.

-O zaman neden müşteriler onları direkt olarak yazılımcılara kendileri vermiyor?

-Çünkü mühendislerin müşteri ilişkileri iyi değildir.

-Yani siz tarifnameleri fiziksel anlamda müşterilerden alıyorsunuz?

-Şey... hayır. Bunu sekreterim yapar ya da faksla gelirler.

-O zaman siz de bunları yazılımcılara verirsiniz.

-Şey... Hayır. Yani... bazen.

-Siz ne iş yaptığınızı söylemiştiniz?

-İnsanlarla ilişkim iyidir. İnsanlarla iyi anlaşırım! Bunu anlamıyor musunuz? Sizin neyiniz var?

Dövüş Kulübü (1999): Dövüş kulübü, neredeyse tarihte ilk defa bir gişe filminin toplumsal düzenin tamamen karşısında olmasıyla sinema tarihinde dönüm noktası olarak kabul edilir. Filmde tüketim toplumu, konformizm, Amerikan Rüyası, topluma sunulan erdemler, başarı kültürü, kazanma kültürü, kadınların güzelleşme-geçleşme çabaları ve iş hayatı saldırganlığa varan eleştirel bir üslupla yerden yere vurulurken, oldukça iyi para kazanan ve konfor içinde yaşayan mutsuz bir beyaz yakalının mutluluğu kendisine sunulan değerleri reddetmekte ve maddi bağımlılıklarından kurtulmakta yakalaması anlatılmaktadır. Bir otomobil firmasında eksper olarak çalışan kahramanımız, yaptığı işi uçakta tanıştığı bir yolcuya şöyle tarif etmektedir.

*-Ben bir eksperim. İşim formüller uygulamak. Şirketim tarafından üretilen yeni bir araba saatte 60 mille giderken kaza yapmış. Arka diferansiyeller kilitlenmiş. araba kaza geçirmiş ve yanmış. Piyasadaki araçların sayısına A diyelim, muhtemel başarısızlık oranıyla yani B ile bunu çarpalım. Sonra sonucu ortalama tazminat miktarı C ile çarpalım. A*B*C eğer ürünü piyasadan çekmenin bedelinden az ise, biz bunu yapmayız.*

-Bu kazalardan çok oluyor mu?

-İnanamayacağınız kadar çok.

-Hangi firmada çalışıyorum demiştiniz?

-Oldukça büyük bir firmada.

İşletmelerin büyüdükçe ve 2000'li yıllara yaklaştıkça insani değerlerden ve sorumluluklarından uzaklaşması, her olaya maliyet temelli yaklaşması, eksperin bu sözleriyle yüzümüze çarpılmaktadır. Film, mevcudun yerine konacak bir sistem önermemekte,

insanın öncelikle mevcudu yıkararak konfor ve madde bağımlılığından kurtulması gerektiğini söylemektedir.

Bir Rüya İçin Ağıt (2000): Tüketim toplumu, medya, geleceğe dair ümitsizlik ve uyuşturucunun kıskacındaki dört kişinin dramını anlatan “Bir Rüya İçin Ağıt”, bir televizyon şovuna katılabilmek ve bu şovda kırmızı elbisesini giyebilmek için zayıflama hapları kullanan yaşlı bir kadının ve uyuşturucu bulmak için değerlerini tek tek yitiren genç insanların üzerinden toplumun geneline eleştiri getirmektedir. Çizilen karamsar tablo, sahte hayallerin, değer yitiminin, toplumsal umarsızlığın ve kaybedilen öfkenin ürünüdür. Yönetmen, filmde seyirciyi öfkelenmeye ve kendisine sunulana karşı çıkmaya davet etmektedir.

Donnie Darko (2001): Eğitim sisteminin hedefsizleştirdiği genç kuşak arasında tek farkı farklı düşünebilmek olan Donnie Darko, şizofreniye varan davranışlar sergilemekte ve bu nedenle psikologa gitmektedir. Bir gün, tavşan kılığı giymiş bir adam, ona dünyanın sonunun geldiğini söyler. Fantastik film sınıflandırmasına dahil edilmesine rağmen çok sağlam bir felsefi altyapıya sahip olan Donnie Darko, toplumsal yapıyı temelden eleştiren Trainspotting, Bir Rüya İçin Ağıt, Amerikan Güzeli gibi filmlerin izinden gitmektedir. Filmde özellikle kişisel gelişim kitaplarından aşına olduğumuz “içinizdeki sevgiyi keşfedin”, “korkunuzu kovun” gibi öğütlerle dalga geçilmesi dikkat çekicidir.

Şirket (2003): Araştırmanın kapsamına liste dışından alınmış diğer bir film de *Şirket* (2003) adlı belgeseldir. Noam Chomsky ve Peter Drucker ile yapılan röportajlar eşliğinde 20. yüzyılın başından günümüze şirket kavramı eleştirel bir bakış açısıyla incelenmiştir. Gösterildiği bir çok festivalden ödüllerle ayrılan “şirket”, kendi tabiriyle bugünün egemen kurumu olan modern işletmelerin geçirdikleri evrimi, dünyaya olan etkilerini ve muhtemel geleceklerini incelemeyi amaçlayan bir belgeseldir.

Belgeselde işletmeler, Dr. Frankenstein’in hikayesine benzetilmektedir. Yani işletmeler yaratıcısından daha güçlü hale gelen, onların kontrolünün dışına çıkan, özgür iradeye sahip ama ahlaki değerleri bulunmayan birer birey haline dönüşmüştür.

Belgesel öncelikle sanayi devrimine paralel olarak gerçekleşen şirketleşme tarihini anlatmaktadır. Belgeselde 150 yıl önce işletmelerin, devlet tarafından belirli bir iş için bir araya gelen insanlar olarak görüldüğüne, sözleşmede ömürlerinin ne kadar süreceğini, ne üreteceklerinin açıkça yazdığına, şirketlerin sadece o işi yapabildiğine, hissedarların şirketin sahibi olmadığına ve başka bir şirket satın alamadıklarına değinilmektedir. Daha sonra Amerikan iç savaşından sonra bireyler tarafından kazanılan özgürlüklerin şirket avukatları tarafından “şirketler de birer insandır” savıyla şirketlerin

özgürlüklerine dönüştürüldüğü çeşitli mahkeme kayıtları ve delillerle ortaya konulmaktadır.

Bu noktadan yola çıkan belgesel, eğer şirket bir insansa nasıl bir insandır sorusunu sorarak çeşitli örnek olaylar eşliğinde şirketlerin karakter yapılarını incelemiştir. Buna göre şirketler ölümsüz, ahlaki bilinci olmayan, vicdan azabı duymayan, hapsedilecek bir bedeni olmayan, yalnızca karını düşünen, alçakgönüllü, tokgözlü, paylaşımcı olmayan, imajıyla çeşitli insani sıfatlara bürünen, çalışanlarına kötü davranan, empati yeteneği olmayan, uzun süreli ilişki kuramayan, doğaya zarar veren, yalan söyleyen, yaratıcısından daha güçlü, çocukların ve toplumun psikolojisini yönlendiren, dünyanın geleceğini etkileyen, diktatörlerle işbirliği yapan ve kanuni olmayan yollara başvuran bireylerdir.

İncelenen örnek olaylarda Wall Mart ve Kathy Lee firmalarının ürünlerinin üzerine “bu satıştan elde edilen karın bir kısmı çeşitli çocuk kurumlarına bağışlanacaktır” ibaresi koymalarına rağmen Uzakdoğu’da çocuk işçi çalıştırmaları, Nike’ın saniyenin binde biriyle iş analizi yapmasını, ücretleri bu analizle belirlemesi, çalışanlarına ürün satış fiyatının binde üçü oranında ücret ödemesi, Shell’in CEO’sunun özel hayatında çevre bilincine sahip “iyi” bir insan olmasına rağmen şirketin dünyaya verdiği zararlar, çocuklara yönelik gizli reklamlar tasarlayan reklamcılar, ürünü değil yaşam biçimini tanıtan pazarlamacılar, General Motors, IBM, Ford ve Coca Cola’nın ikinci dünya savaşı sırasında Hitler ve Mussolini ile yaptıkları işbirlikleri, 1934’de ortaya çıkan Roosevelt’e darbe girişiminin arkasında Dupond, Good Year ve Morgan gibi büyük kuruluşların olması çeşitli araştırma sonuçları ve belgelerle ortaya konulmaktadır.

Belgesel, çevreyle ilgili hayati bir sorumluluğa sahip olduğunu fark eden ve hayatının geri kalanını insanları bu konuda bilinçlendirmeye adanmış bir büyük bir şirketin eski CEO’sunun şu sözleriyle noktalanmaktadır:

-Sosyal sorumluluk, şirketlerin inisiyatifine bırakılacak bir şey değildir. Günün modası geçtiğinde, ya da ilk krizde şirket bundan vazgeçecektir. Birinci sanayi devrimi artık çalışmıyor ve devam ettirilemez. Artık başka ve daha iyi bir sanayi devrimine doğru yol almak zorundayız ve bu sefer bu işi doğru yapmalıyız. Yararlı şeyler üreten, adil, çalışanın yaşam standardını güzelleştiren, geri dönüşümü olan maddeler kullanan, doğaya ve topluma hiç zarar vermeyen ve yenilenebilir enerji kaynakları kullanan işletmeler, ikinci sanayi devriminin işletmeleridir.

V (2005): George Orwell’in 1984’üne çok benzer bir kurguya sahip olan V, teknolojinin hakim olduğu baskıcı bir rejimle yönetilen İngiltere’de V adlı bir anarşistin, sistemi değiştirmek için sergilediği çaba anlatılmaktadır. Film, anarşiyi ve şiddeti öven üslubuyla

en az Dövüş Kulübü kadar şaşırtıcıdır. Topluma terörizm korkusunu sürekli pompalayarak gücünü sağlamlaştıran iktidar ve en büyük destekçisi tekelleşmiş medya, 11 Eylül'den sonra bilim kurgu olmaktan çıkmış, gerçeğin ta kendisi olmuştur. Film, bu gerçeği açıkça eleştirmekte ve çözüm yolunu politik parti kurmakta ya da sivil toplum örgütü kurmakta değil anarşizmde arayan V'nin toplumu değiştirme hikayesini anlatmaktadır.

VI. SONUÇ

Dünyanın farklı yerlerinde yaşanan sosyal, ekonomik, politik değişimlerin ışığında, ortaya çıkan toplumsal hareketlerin ve değişen işletme yönetimi anlayışlarının tarihsel gelişiminin oldukça genel bir fotoğrafını çekmeyi amaçlayan bu araştırma, herhangi bir neden sonuç ilişkisi iddiasında bulunmamakta, ama birbirlerine paralel olarak yaşanan tüm bu süreçlerin işletme yönetimi literatüründe birbirlerinden soyutlanarak analiz edilmesinin yarattığı eksikliğe dikkat çekmeye çalışmaktadır. Dikkat çekilmeye çalışılan ilk nokta, tüm bu olguların tarihsel bütünlük içerisinde ve zamanın ruhu göz önüne alınarak değerlendirilmesinin gerekliliğidir. İkinci nokta ise bir tarih okuma yöntemi olarak popüler kültürün sahip olduğu büyük potansiyeldir. Gerçekten de sinema sanatı üzerinde yaptığımız bu çalışma, bize geçmişle ilgili oldukça önemli veriler sunmuş, dönemin toplumsal tepkilerini analiz edebilmemiz konusunda bizlere yardımcı olmuştur. Tablo.4'te araştırmanın sonucunda ortaya çıkan genel fotoğraf yer almaktadır. Filmlerle ilgili ayrıntılı analizler metnin içinde yer aldığı için burada tekrar edilmemiştir.

Yaşanan tarihsel gelişimi oldukça kaba bir şekilde ortaya koyan Tablo 4'de büyük buhran sonrası dönemde sinema sanatına da yansıyan karamsar yapı, İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda sosyalizm tehlikesine karşı sosyal devlet modeline geçişle işletme yönetiminde neoklasik döneme geçiş arasındaki paralellik, yine aynı dönemde sinema sanatındaki izleri açıkça görülen devletin sanata müdahale politikası, 1960'larda bireysel özgürlük anlayışının öne çıkmasıyla işletmelerin pazarlama politikalarında yaşanan değişim, aynı dönemde sinemanın tavrını özgürlükten ve savaş karşıtlığından yana koyması, 1980'lerde sosyal devletin çöküşüyle işletmelerde sosyal sorumluluk anlayışının ortaya çıkmaya başlaması, beyaz yakalı çalışanlarda yabancılaşmanın artışıyla örgütsel bağlılık kavramının öne çıkması ve modernizme olan inancın bitişiyse sinema sanatına yansıyan amerikan rüyası eleştirilerinin artması, çalışmada dikkat çeken belli başlı hususlar arasında gözükmektedir.

Önerilen tarih okuma yöntemi, elbette ki başka bir çalışmada yalnızca Türkiye örneği için uygulanabilir. Yalnız bu çalışmada 1930'larda başlattığımız araştırma, Türkiye örneğinde büyük ihtimalle liberal ekonominin izlerinin ilk defa görülmeye ve sinema sanatının yeni yeni canlanmaya başladığı 1950'lerden itibaren ele alınacaktır. Sanayileşme, köyden kente göç, feodal köy düzeni, kent insanının trajikomik batılılaşma çabaları, toplum yapısında yapay bir şekilde oluşmaya başlayan sınıf farklılıkları, kent hayatında kaybedilen erdemler, siyaset alanında yaşanan kirlilik, idealizm gibi olguları sıklıkla kendine tema olarak seçen Yeşilçam'ın eleştirel yapısı Hollywood ve diğer Batı Avrupa sinemalarının hiç de gerisinde kalmayacak ve araştırmacılara oldukça kıymetli veriler sunacaktır.

Tablo.4. Tarihsel Gelişim

DÖNEM	GENEL YAPI	İŞLETME YÖNETİMİ ALANINDAKİ TEMEL DEĞİŞİMLER	DÖNEM FİLMLERİNİN ANA TEMALARI
1930-1945	Büyük buhran, artan işsizlik ve suç oranı, işçi hareketleri, Avrupa'da ırkçılığın yükselişi ve ikinci dünya savaşı.	Hawthorne araştırmaları	Sanayileşme sıkıntıları, büyük kentlere göç, yabancılaşma, işsizlik.
1945-1960	Savaş sonrası sosyalizmin yükselişi, liberal ülkelerde sosyal devletin uygulamaya konması. Tüm dünyayı saran kalkınma hareketi.	Neoklasik döneme geçiş.	İdealizm, adalet, milliyetçilik, bireysel inisiyatif, gurur, kahramanlık.
1960-1980	Toplumsal refah, insan hakları, demokrasi, bireysel özgürlük ve barış kavramlarının öne çıkışı.	Stratejik yönetim yaklaşımı, pazarlama politikalarında değişim, markaya ve imaja verilen önem.	Savaş karşıtlığı, özgürlük, güç çatışmaları, medya, mafyalaşma.
1980-2005	Sosyalizmin ve sosyal devletin çöküşü, neoliberal politikaların uygulamaya konması, şirketlerin uluslararasılaşması ve devletlerden daha güçlü hale gelmesi.	Teknoloji ile değişen örgüt yapısı, üretimin üçüncü dünya ülkelerine kaydırılması, sosyal sorumluluk, örgütsel bağlılık kavramlarının öne çıkması	Beyaz yakalıların yabancılaşması, tüketim toplumu ve konformizm eleştirileri, amerikan rüyası eleştirileri, medya eleştirileri.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- [1] Özbek, M. (2002). *Popüler Kültür ve Orhan Gencebay Arabeski*. İstanbul: İletişim Yay.
- [2] Tufan, H. & Eyüboğlu, A. (2000). *Popüler Kültür Ürünlerinde Kadın İstihdamını Etkileyebilecek Ögeler*. T.C. Başbakanlık Kadının Statüsü ve Sorunları Genel Müdürlüğü.
- [3] Strinati, D. (1995). *An Introduction to Theories of Popular Culture*. London: Routledge.
- [4] Oktay, A. (2002). *Türkiye’de Popüler Kültür*. İstanbul: Everest Yay.
- [5] Alemdar, K. & Erdoğan, İ. (1994). *Popüler Kültür ve İletişim*. Ankara: Ümit Yay.
- [6] Wernick, A. (1996). *Promosyon Kültürü: Reklam, İdeoloji ve Sembolik Anlatım*. Ankara: Bilim ve Sanat Yay.
- [7] Williamson, J. (2001). *Reklamın Dili*. Ankara: Ütopya Yay.
- [8] Ewen, S. (1998). *All Consuming Images*. Boston: Basic Books.
- [9] Fiske, J. (1999). *Popüler Kültürü Anlamak*. Ankara: Bilim ve Sanat Yay.
- [10] Berger, J. (2002). *Görme Biçimleri*. İstanbul: Metis Yay.
- [11] Rıfat, M. (1992). *Göstergebilimcinin Kitabı*. İstanbul: Düzlem Yay.
- [12] Fiske, J. (1990). *İletişim Çalışmalarına Giriş*. Ankara: Ark Yay.
- [13] Barthes, R. (1990). *Rhetoric of the Image*. Glasgow: Fontana.

Binali DOĞAN (binalidogan@marmara.edu.tr) has a Ph.D. of Business Administration at Marmara University Institute of Social Sciences. He is a lecturer of Management and Organization at Marmara University. His research areas are organizational theory, business ethics, and organizational culture.

Ata ÖZDEMİRCİ (atademir@marmara.edu.tr) is studying Ph.D. of Business Administration at Marmara University Institute of Social Sciences. He is a research assistant of Management and Organization at Marmara University.